

Osobnosti různých názorů z pravé i z levé části politického spektra, lidé, s nimiž ne každý nutně souhlasí – takoví jsou autoři seriálu esejí odpovídajících na otázku: Co je největším problémem naší doby a současné společnosti? V minulých číslech jste mohli najít text filozofky Terezy Matějčkové a marketingového experta Jakuba Horáka.

Matka kuráž

Chybí nám odvaha? Odvaha myslet? Anebo dokonce odvaha žít? Magazin Reportér nabídl dvanácti originálně uvažujícím osobnostem jednoduché, ale zásadní téma k přemýšlení: Co je podle nich největším problémem naší doby a současné společnosti? V pořadí třetí, listopadovou esej napsal dvašedesátiletý biolog a filozof Stanislav Komárek, který na výše vyřčené otázky, bohužel pro nás, odpovídá spíše kladně.

STANISLAV KOMÁREK (1958)

Biolog, filozof a spisovatel, profesor oboru filozofie a dějiny přírodních věd na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po studiu biologie (ukončeno 1982) v emigraci v Rakousku (1983–1990). Držitel Ceny Toma Stopparda za esejistiku (2006). Autor asi dvaceti knih odborných či esejistických a tří románů, občasný přispěvatel novin a časopisů.

Přes všechnu zdánlivou zběsilost představuje dnešek asi naprosté minimum odvahy, kterou euroamerická společnost kdy ukazovala a měla.

Mívala jí hodně, někdy i příliš, jak se ukázalo za obou světových válek – právě v abreakci na ně teď historické kyvadlo dostoupilo opačné úvrati.

Nebudu zde znovu připomínat, jak strašně vrcholilo řekněme v roce 1944 zoufalé odhodlání na všech stranách – dnes zažíváme pravý opak, „princip předběžné opatrnosti“ slaví, zčásti i v souvislosti s koronavirem, svůj největší rozkvět všech dob: jen všechno dobře posichrovat, aby se vůbec, ale vůbec nic nemohlo přihodit. Pokud vše zcela neprodyšně omotáme preventivními opatřeními, nebudeme se moci ani pohnout a naše bytí se vlastně změní ve smrt zaživa. Počiny politiků i jednotlivců k něčemu podobnému spějí, úplná jistota je totiž pouze na hřbitově. Ne že by duše trochu po riziku netoužily, ale musí být takové, u něhož je garantováno, že to dobře dopadne – bungee jumping, nějaká „dobrodružná“ cesta s předem připravenými atrakcemi či samoučelná provokace, při které je jasné, že se nám nemůže nic stát.

Snad není třeba zdůrazňovat, že skutečná odvaha vypadá jinak.

Podotkneme, že v našem kulturním okruhu se každý větší projev odvahy vlastně trestá s poukazem na veřejné ohrožení či ohrožení sebe sama – blíží se doba, kdy budou děti povinně vyrůstat v helmičkách, aby se snad neuhodily. Agresivní odhodlání páchat anonymní či alespoň nepřímé sprostoty na internetu je skutečné odvahy v zásadě opakem; plivnout a zalézt.

Kde není žádné riziko, tam není ani žádný zisk, čímž není míněn jen ten finanční, ale i řekněme osobnostní a mezilidský. Při zpětném pohledu vidím, že dva jen poněkud rizikové počiny v mém životě, emigrace a reemigrace, byly tím nejšťastnějším, co jsem si mohl nadělit. Je trochu zděsující, že ti, kdo se proti úzkostlivé předběžné opatrnosti ve všech oblastech života dnes ozývají, jsou vesměs starší šedesáti let. Opustila mladší generaci, která se v horším případě zmítá

GÁNDHÍ ŘÍKAL,
ŽE POUZE JEDNA
VĚC NA SVĚTĚ
JE HORŠÍ NEŽ
NÁSILÍ – STRACH.

v občasných panických atakách bez vnějšího důvodu, tlumených antidepresivy, a v lepším koná různé krotké víkendové kurzy „osobnostního růstu“, všechna kuráž? Nepřijde pak poměrně náhle období, kdy odvaha poroste, možná až za zdravou mez?

Dobře se ještě pamatuji na její pokles po roce 1969, kdy občanstvo vyděšeně zalézalo a s třesem se kálo před různými komisemi: „... zbabělost – hostii každý si pozvedá, pálí ho dlaň, dávaje bestii ze svého oběda povinnou daň“, zpíval tehdy Karel Kryl.

O dvacet let později pak většina populace nečekaně ukázala takovou smělost, jakou komunisté od dvacet let poslušného a „předposraného“ stáda vůbec nečekali. Ano, „předposranost“, to je to pravé slovo – kdykoliv jsem ji v životě projevil, pochodil jsem na dlouhé lokte zle, ač se zpočátku zdálo, že nějaká výhoda byla zachráněna.

„Jen o nic nepřijít!“, to by bylo z klíčových hesel dneška.

Je dobře připomenout starý, už Brehmem popisovaný způsob lovu

kočkodanů v západní Africe: kokosový ořech se vydlabe tak, aby otvorem do něj prošla opičí pracička v nataženém, ale nikoli zavřeném stavu. Dovnitř se dá nějaká kýžená návnada, třeba vařená rýže – kočkodan prostrčí ručku, vnadidlo chytne a neschopen ho pustit je pak lovci svázán a odnesen do kuchyně.

Nedá se říci, že v jiných kulturních okruzích by dnes panovaly stejné poměry – jakkoli jsou islámští sebevražední atentátníci děsiví a zavrhnutíhodní (před sto lety bývali i evropští, ale to už jsme zapomněli), velké odvahy je k tomu zcela určitě třeba. Stěhuje se kuráž k jihovýchodu, byť v nepatřičné podobě? Odvaha, které je zapotřebí, je ona malá v každodenních věcech, nikoli ta, která rve „hurá!“ a vyskakuje ze zákopu. Dnes se zdá, že řadu západních zemí s USA v čele zcela opustil instinkt sebezáchovy, alespoň jejich elity ukázaly vskutku masochistní nastavení blízké pozici „promiňte, že jsme, už se to nebude nikdy opakovat...“.

Gándhí kdysi velice výstižně říkal, že pouze jedna věc na světě je horší než násilí – strach. Pokud totiž vystrašení stále ustupujeme a lavírujeme, přijde moment, kdy budeme muset snést i násilí, kterému jsme se tak dlouho snažili zabránit. Brzy budeme zcela měkounčí, lehce roztíratelní, až si nás někdo zcela drsně namaže na chleba...

Ustupujeme a třese se nejen v čínech, ale také ve slovech a myšlenkách („a embrya myšlenek chvěla se strachem, kéž nemusí žít, kéž nemusí z lihu...“, zpíval kdysi tentýž Kryl). Není nezajímavé uvědomit si a zopakovat, které z nich jsou v dnešním světě „zakázané“ a nesmějí se svobodně ventilovat – v typickém případě nenásleduje uvěznění, ale veřejný hon na mluvčího zcela jistě. Každá doba nějaké zakázané myšlenky měla, to není věc neobvyklá ani ojedinělá, ale žádná k tomu nevyhlašovala, že ji charakterizuje svoboda slova: dnešní stav působí v něčem podobně, jako když Sovětský svaz kdysi roztruboval, že je nejdemokratičtější zemí světa. Polynéský termín tabu (těž tapu či tepu), zpopularizovaný pro myšlenkové rituální záповědi Freudem, znamenal původně jakýkoli „vyšší“ zákaz, třeba i trhání ovoce z určitého

stromu. Předstírá se, že všechna tabu padla: jistě, uveřejnit interview s pedofilním sadistou je už relativně dlouho záležitostí „salónní“, o řadě dalších témat je ale třeba, jak bude patrné z dalšího, buď mlčet, nebo říkat to, „co se říkat má“.

PRESUMPCE VINY

Začneme od vědy, v něčem ideologické páteře dnešní společnosti.

Právě v rámci ní je nejdůležitější záповědí jednak víra v jakékoli smysluplné a zacilené uspořádání světa (ten vznikl „náhodně“ a „musí“ to tak být), jednak v jakékoli jiný zdroj vůle, úmyslu a vědomí, nežli je člověk sám (ať už božský, nebo v jiných živých bytostech, jak o tom píše Adolf Portmann). Pokud je nějaký pohled „z principu“ dopředu zakázán, je samozřejmě, že se nic podobného nemůže najít či objevit, a pokud by pro to něco svědčilo, je třeba to „odvysvětlit“ až do úplného zmizení – předpoklad, jemuž bylo na začátku nutno uvěřit, se posléze začíná jevit jako „objev“. Je to podobné, jako katolická církev nikdy z principu nemůže naznat, že by ti bohové byli řecké dva, Dobrý a Zlý. Jedná se zde, jak zdůrazňuje Jan Zrzavý, o takzvanou „velkou pravdu“, na rozdíl od „malých pravd“ (řekněme jaký je bod tání cínu). Opakem „malé pravdy“ je omyl, opakem „velké pravdy“ jiná velká pravda, k níž se eventuálně alternativně přikloníme.

CO JE DOPŘEDU ZAKÁZÁNO, NEMŮŽE BÝT OBJEVENO. A POKUD, MUSÍ TO BÝT ODVYSVĚTLENO.

Vědě je také neskousnutelnou myšlenka, že na světě je či by mohlo být něco z principu jejími metodami nepoznatelného, nikoli pouze dosud nepoznatelného. I to je věcí pevné víry: k tomu, proč by mozek evoluovavší k přežívání ve východoafrické savaně měl pochopit nejhlubší tajemství všehomíra, není z mnoha hledisek stín důvodu. Rozumný člověk nebude nikdy popírat, že vědecké poznatky jsou relevantní – drsný scientismus začíná až v bodě, kdy je prohlášíme za jediné relevantní: je to rovněž podobné církevnímu stanovisku, dnes už příliš hlasitě nezduřazňovanému, že ona jediná je samospatitelná.

Už humanitní disciplíny, před stáletími odštěpené od přírodovědných (poznání bylo kdysi celistvé), mají zcela jiný systém s nimi rivalizujících „pravd“, s lidskou jedinečností ještě dále přehnanou do sociálního konstruktivismu: my

sami jsme vlastně stvořiteli světa, který si sami ve své mysli tvoříme a krom ní vlastně nic jiného není – je pozoruhodné, jakého rozšíření tento myslitelný, leč vši zkušenosti odporující nesmysl doznal.

Vzhledem k tomu, že absolventi humanitních nauk obsadili v euroamerické civilizaci celou mediální sféru, stávají se jejich přesvědčení oficiální linií, již v zásadě nelze odporovat. Je to především extrémní voluntarismus, víra, že naše svobodné volní rozhodnutí zmůže úplně všechno. Je třeba uvěřit, že nejen sexuální orientace, ale i pohlaví je věcí „svobodného rozhodnutí“ (o „pochodech proti rakovině prsu“ raději ani nemluvě). To ovšem nikterak nebrání tomu, zapnout sociální determinismus tam, kde se to v polemice vidí potřebným: jakýkoli neúspěch je viděn jako výsledek nějaké formy šizení, útlaku nebo agrese (determinismus biologický je samozřejmě striktně zakázán). Mezi lidské vztahy se stalo zvykem vykládat v relaci agresor – oběť a poloha oběti, exkulpané jak z vlastních rozhodnutí, tak z eventuální vlastní neschopnosti či liknavosti, je všemi silami podporována (to, že to takovému lidu degraduje do polohy chudáčků, potřebných neustále obrany a protežování, se jaksí přehlíží – jde o jakousi negaci někdejší carnegiovské maximy, že každý telegrafní poslíček je potenciálním milionářem, a nedojde-li k tomu, je si sám vinen).

Tato z hlediska logiky poněkud podivná strategie byla nicméně historicky dosti často používána: „nordický nadčlověk“ byl nejen vysoce inteligentní, ale i naivně nevinný a snadno padal za oběť „židovským ďáblům“.

S tím pak souvisí u celých širokých vrstev obyvatelstva cosi jako „presumpce viny“.

Pokud se shledá, že řekněme mezi Basky je na procenta doktorů filozofie méně než v „majoritní populaci“, zcela samozřejmě se předpokládá, že se jedná o výsledek nějaké diskriminace (a je snaha to vyrovnat), nikoli že by se třeba o věc z nějakého důvodu méně zajímali či jim na ní nezáleželo (že by měli snad k filozofii méně talentu, to už je myšlenka zapovězená zcela).

Zcela nezpochybnitelným axiomem je i to, že jsou lidé mezi sebou naprosto stejní, zejména mezi různými rasami či pohlavími, kteréžto kategorie ovšem přicházejí opět na přetřes ve věcech kvótování. Rovnost šancí se už dávno začala chápat jako rovnost výsledku. Kvótování je zajisté také myslitelná metoda, jak společnost uspořádat (středověk ji hojně používal), nesmí se ale zároveň zdůrazňovat, že společnost je meritokratická a povyšuje podle zásluh – tento způsob smýšlení také naznačuje, že univerzitní či státní služba jsou chápány primárně jako sinekury „za odměnu“, nikoli jako místa, kde by se mělo něco vyvádět či udělat. Pokud se o některých skupinách obyvatelstva nepíše či nemluví jednoznačně kladně a nadšeně, je to důvodem k prudkému napadení a ostrakizaci. Abychom někoho svou řečí a svým pouhým bytím neurazili, je lépe mlčet a možná ani nebýt...

Tyto aspekty byly vyhnány za současné „kulturní revoluce“ v USA až na ostří nože, v angličtině, a to i britské, roste počet „zakázaných slov“, které se nesmějí vůbec používat – kam se hrabe někdejší církevní Index zakázaných knih... Chceme-li si přiblížit toto myšlenkové inferno, zadejme do textového vyhledávače klíčová slova „professor suspended“ a prohlédněme si pár kazuistik, většinou z Kalifornie – do této země, kde se dnes pedagog musí bát i v jiném jazyce, řekněme čínsky,

pronést slovo, které se zvukově podobá některému z „proskribovaných“, před sto padesáti lety v prachu a únavě spěli na zaplachtovaných vozech ti, kdo toužili po ještě větší svobodě, než byla na východním pobřeží... Též se vždy má oddělování čehokoliv za špatné a propojování a homogenizace vždy za dobré – cílem je naprostá stejnorodost.

ZAKÁZANÉ MYŠLENKY

Dalším zakázaným tématem veřejného diskursu, spíše v Evropě, je náboženství, zejména pak existence nějakého zázvěti či „onoho světa“ – vše je nutně omezeno pouze na „tento“ svět a mluvit o nějakých zázvětních či božských vlivech je naprosté tabu.

Existuje samozřejmě několik málo ochočených „mediálních kleriků“, kteří se ovšem téměř výhradně vyjadřují k etickým otázkám každodenního života, ne-li přímo k politice. Striktní zbožštění jednoho každého člověka má pak za následek nevíru ve význam jakékoli oběti – nejen oběť života,

ale i snížení životního standardu či zkrácení životní délky se zdá čímsi nemyslitelným.

Podivně ambivalentní je i přístup k moci – ta se ve foucaultovském duchu jeví čímsi podezřelým a neblahým (nikoli obojakým, jak by odpovídalo skutečnosti), zároveň ale moc a kontrola státu nad jednotlivcem stále roste, a to se shledává správným, neboť je to „v jeho zájmu“.

Zcela zakázaná je i myšlenka, že utrpení nějak bytostně patří k životu lidí i zvířat – lze je sice minimalizovat, ale nikoli odstranit: kdo nechce vůbec trpět, nesmí vůbec žít.

Též se stalo univerzálním klišé hlásit se k „demokracii“ a představovat se jako její bašta a ochránce, podobně jako ve středověkých náboženských válkách si byly všechny zúčastněné strany jisty, že Bůh je na jejich straně.

Zcela nesalonním se stalo veřejné přihlášení se ke „konzervativním“ či „pravicovým“ myšlenkám – takovoto záležitosti se pouze zakroužkovávají v šeru a osamění volebních kabin.

Smrt je dalším současným tabuovým tématem – to, co nedílně patří k lidskému údělu, se počalo chápat jako technické nedopatření a lid je krmen představami o brzké fyzické nesmrtnosti zprostředkované vědou, a zčásti tomu už také věří, jako kdysi na pokračování svého žití v Hádu, nebi či pekle (za současné virové paniky je patrné, že „právo na život“ se poměrně rychle mění v „povinnost života“). Takovýchto témat by se našlo víc a bylo by možno ještě dlouho pokračovat.

Je smutné, že každé lidské snažení se po nějakém čase převrátí ve svůj opak, a to tím spíš, čím urputněji je vedeno (Sovětský svaz, který měl být rájem pracujících, se stal posléze jejich peklem, „Tisíciletá říše“ nordického člověka trvala stěží dvanáct let a podnes od něj pes kůrku nevezme).

Usilování o svobodu projevu přineslo po čase stejnou cenzuru a autocenzuru jako bývala kdysi; v něčem je dnes i technicky dokonalejší a orwellowsky všeobjímající.

Neusilovali jsme celé léta také o bláhobyt a mír?

Trochu se to bojím domyslet... ●

ZDENĚK NEUBAUER A POCTIVOST

TŘI OTÁZKY PRO AUTORA

1. Koho považujete za svého životního učitele?

Rozhodně Zdeňka Neubauera, kvůli němu a členství na jím založené katedře jsem se vrátil domů a nikdy toho nezalitoval. Lze-li uvést i osoby dávnější, pak C. G. Junga a A. Portmanna.

2. Existuje problém, na který jste postupem času výrazně změnil názor?

Na rozdíl od svého mládí si už nemyslím, že oporami světa jsou lidé myšlenkově brilantní. Jsou to ti životně poctiví.

3. Co ve zbývajících částí života potřebujete stihnout?

Krom napsání ještě několika knih a hospodaření na mé zahrádce bych rád zvládl stárnutí a nakonec i umírání nějak se ctí – není to chyba v systému, ale legitimní a nutná součást našeho údělu.